

УДК: 340.137:347.91

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.8>

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ СІМЕЙНОЇ МЕДІАЦІЇ)

Чепік-Трегубенко О.С.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії держави та права,

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ORCID: 0000-0001-5499-5793

Чернобук В.В.,

старший викладач кафедри теорії держави та права,

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ORCID: 0009-0003-0249-5051

Петриченко К.С.,

здобувач вищої освіти

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти,

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ORCID: 0009-0001-8129-4842

Чепік-Трегубенко О.С., Чернобук В.В., Петриченко К.С. Теоретико-прикладні аспекти застосування медіації в умовах воєнного стану в Україні (на прикладі сімейної медіації).

У статті розглядається проблематика застосування медіації в умовах воєнного стану в Україні (на прикладі сімейної медіації). Наголошено, що під час дії правового режиму воєнного стану громадяни стикаються з низкою соціальних, економічних, юридичних та інших викликів. Одним із найбільш складних, зокрема крізь призму психологічно-емоційного прояву, є сімейні конфлікти.

Акцентовано, що сімейна медіація виступає важливим інструментом альтернативного вирішення конфліктів, здатна ефективно врегулювати суперечки, зберігаючи час, ресурси та емоційний стан учасників процесу. Завдяки гнучкості, конфіденційності та можливості врахування унікальних обставин кожної родини, медіація стає все більш прийнятним методом подолання конфліктів.

Визначено, що сімейна медіація в умовах воєнного стану набуває особливого значення через таке: функціонування органів судової влади в окремих регіонах України може бути частково або повністю призупинено через активні бойові дії, пошкодження судової інфраструктури; емоційне напруження сторін сімейного конфлікту значно загострюється в умовах війни, що ускладнює конструктивний діалог. У таких умовах медіатор виконує роль нейтрального посередника, який допомагає сторонам спору сконцентрувати зусилля на пошуку спільного взаємоприйнятного рішення; воєнний стан сприяв поширенню та масштабуванню таких видів сімейних конфліктів, як тимчасова опіка над дітьми, виїзд дітей за кордон тощо. Органи судової влади найчастіше не можуть оперативно вирішити такі питання, а медіація своєю чергою дозволяє знайти гнучкі та індивідуальні рішення, враховуючи інтереси всіх сторін, особливо дітей.

Наголошено, що у застосуванні медіації існує низка викликів, які заважають її широкому впровадженню. Однією із головних проблем є недостатня поінформованість громадян про можливість такого вирішення спорів.

Ключові слова: медіація, сімейна медіація, конфлікти, альтернативне вирішення спорів, воєнний стан.

Chepik-Trehubenko O.S., Chernobuk V.V., Petrychenko K.S. Theoretical and practical aspects of the application of mediation in a state of war in Ukraine (on the example of family mediation).

The article examines the issues surrounding the application of mediation under martial law in Ukraine (using family mediation as an example). It emphasizes that during the legal regime of martial law, citizens face a number of social, economic, legal, and other challenges. One of the most complex challenges, particularly through the lens of psychological and emotional expression, is family conflicts.

It is emphasized that family mediation serves as an important tool for alternative dispute resolution, capable of effectively managing conflicts while preserving the time, resources, and emotional state of the parties involved. Due to its flexibility, confidentiality, and the ability to consider the unique circumstances of each family, mediation becomes a more acceptable method of resolving disputes compared to traditional judicial mechanisms.

It has been established that family mediation under martial law acquires particular significance for the following reasons: the functioning of judicial authorities in certain regions of Ukraine may be partially or completely suspended due to active hostilities, damage to judicial infrastructure, or the absence of appropriate conditions for administering justice; the emotional tension between parties in a family conflict is greatly exacerbated in wartime, complicating constructive dialogue. In such conditions, the mediator acts as a neutral intermediary, assisting the disputing parties in focusing their efforts on finding a mutually acceptable solution; martial law has contributed to the proliferation and scaling of certain types of family conflicts, such as temporary custody of children, relocation of children abroad, and so on. Judicial authorities are often unable to address such issues promptly, whereas mediation allows for the discovery of flexible and individualized solutions that take into account the interests of all parties, particularly the children.

It has been emphasized that there are several challenges in the application of mediation that hinder its widespread implementation. One of the main issues is the insufficient awareness among citizens about the possibility of such dispute resolution.

Key words: mediation, family mediation, conflicts, alternative dispute resolution, martial law.

Постановка проблеми. Під час дії правового режиму воєнного стану в Україні громадяни стикаються з низкою соціальних, економічних, юридичних та інших викликів і загроз. Одним із найбільш складних, зокрема крізь призму психологічно-емоційного прояву, є сімейні конфлікти. Збройний конфлікт та супутні йому обставини (вимушене переселення, економічна нестабільність та стресові чинники) спричинили зростання кількості сімейних спорів. У таких умовах традиційні судові механізми вирішення конфліктів можуть виявитися неефективними через їх тривалість, формальність та високу вартість. Тому одним із сучасних варіантів розв'язання сімейних конфліктів є медіація, що розглядається як альтернативний спосіб вирішення спорів.

Метою дослідження є загальнотеоретична характеристика особливостей застосування медіації в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні (на прикладі сімейної медіації) та визначення перспектив у цій сфері.

Стан опрацювання проблематики. Проблематику медіації у межах різних правничих наукових шкіл та підходів досліджували А. Бортнікова «Правові засади застосування медіації як способу вирішення публічно-правових спорів», 2019 р., Н. Мазаракі «Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні», 2019 р., К. Токарева «Адміністративно-правове регулювання медіації: сучасний стан та тенденції розвитку», 2021 р., Л. Романадзе «Доступ до правосуддя: роль медіації у воєнні та повоєнні часи», 2022 р., Р. Гаврилюк, П. Пацурківський «Медіація як цінність», 2023 р., І. Озерський «Актуальні проблеми медіації в юрисдикційному процесі України», 2023 р. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8] та багато ін.

Сім'я є первинним та основним осередком суспільства, відтак відіграє вкрай важливу роль у його теперішньому бутті та успішному подальшому розвитку, забезпечуючи фізичну та соціокультурну зміну поколінь. Сьогодні наша держава зорієнтована на зміцнення сім'ї як першооснови суспільства, а тому створення ефективного механізму захисту прав суб'єктів сімейних правовідносин відповідно до встановлених міжнародних стандартів є важливим загальнотеоретичним та практичним завданням [9, с. 392]. Проблематику застосування сімейної медіації, у тому числі під час дії правового режиму воєнного стану, вивчали О. Зінсу «Роль сімейної медіації у профілактиці домашнього насильства», 2023 р. [10], І. Чеховська, М. Довга «Медіація як альтернативний спосіб вирішення сімейних спорів», 2023 р. [11], О. Шминдрук, Д. Штепа «Медіація як ефективний спосіб врегулювання сімейних спорів в Україні під час війни», 2023 р. [12], Д. Маліннікова «Сімейна медіація як ефективний метод вирішення спорів в умовах воєнного стану в Україні», 2024 р. [13], А. Перкальов «Аналіз стану імплементації acquis ЄС щодо досудового вирішення сімейних спорів способом медіації», 2024 р. [14], В. Чорнописька «Сімейна медіація як модус вирішення спорів у сімейних правовідносинах», 2024 р. [9], В. Попов «Роль медіації у вирішенні сімейних спорів: переваги та недоліки», 2025 р. [15] та ін. Враховуючи високе теоретико-прикладне значення цієї проблематики, важливим є його подальше дослідження з позицій правничої науки з метою вдосконалення механізму застосування медіації, та сімейної медіації зокрема.

Виклад основного матеріалу. Ст. 55 Конституції України гарантує кожному право у будь-який не заборонений законом спосіб захищати свої права та свободи від порушень і протиправних

посягань [16]. Відповідно до ст. 7 Сімейного кодексу України учасники сімейних відносин мають право врегулювати їх за домовленістю або через звернення до суду [17]. У зв'язку з цим особа може самостійно визначитися, в якому порядку – судовому чи позасудовому – буде вирішуватися спір, залежно від його обставин та потреб зацікавлених сторін. Так, одним із сучасних ефективних позасудових способів вирішення спорів є медіація.

Медіація – це вирішення конфлікту/спору, в якому медіатор як нейтральна сторона сприяє досягненню добровільної взаємовигідної угоди між конфліктуючими суб'єктами. Згідно з чинним національним законодавством, а також міжнародними стандартами для забезпечення якісної та високопрофесійної медіації медіатор повинен мати теоретичну підготовку, практичний досвід, комунікативні здібності, емоційний інтелект, а також вміти керувати переговорним процесом.

Міжнародний досвід показує, що медіація є високоефективним засобом врегулювання конфліктів, що дозволяє не лише оптимально вирішувати проблеми сторін, а й значно розвантажити судову систему. Зокрема, в європейських країнах часто використовують медіацію для вирішення багатьох спорів, оскільки європейці вважають, що це більш оптимальний варіант для врегулювання спору. Згідно з опитуванням, проведеним у 2020-2021 рр. у Бельгії, Італії та Франції, 75-85% справ, у ході яких застосовувалася процедура медіації, завершилися успіхом [18]. Використання медіації може стати дієвим інструментом у випадках, коли доступ до традиційного судового процесу обмежений. Це забезпечить швидке та ефективне вирішення менш складних спорів, особливо у прифронтових районах [19, с. 93; 20]. Сутність медіації полягає у тому, щоб сторони конфлікту відшукали оптимальний варіант його вирішення за участю медіатора. Ключовою відмінністю медіації від інших способів вирішення спорів є її недирижувальність, тобто сторони конфлікту добровільно беруть участь у проведенні медіації, пошуку шляхів вирішення спору, а також протягом самого процесу медіації повинні відмовитися від звернення з цим питанням до суду; медіатор не приймає рішення за сторони та не нав'язує їм жодних рішень. Таким чином, у медіації кінцевий результат залежить виключно від сторін конфлікту.

Правові засади та порядок проведення, принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки визначено у Законі України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. [21]. З прийняттям вказано Закону ставлення до медіації як до самостійної процедури врегулювання спору змінилось, але широкого розповсюдження ця процедура поки так і не набула. Хоча, саме у сімейних спорах та саме у цей складний для Української держави період популяризація медіації є важливим завданням для суспільства та держави.

Провівши аналіз відповідності законодавства України до європейських правових положень у сфері вирішення сімейних спорів у позасудовому порядку А. Перкальов зробив висновок, що «законодавство України значною мірою адаптовано до європейського права, проте певні положення варто доопрацювати та затвердити на законодавчому рівні з метою гармонізації законодавства України до права ЄС і популяризації в Україні процедур досудового вирішення спорів способом проведення медіації» [14, с. 88]. Своєю чергою Л. Усатюк зазначає, що «слабка законодавча база є одним із ключових викликів для широкого впровадження сімейної медіації в Україні. Закон України «Про медіацію» визначає основні принципи, процедури та базові вимоги до медіаторів, однак відсутність підзаконних актів, чітких стандартів та державного регулювання перешкоджає ефективному застосуванню медіації на практиці. Також разом із вдосконаленням нормативної бази про медіацію, зауважує правник, потрібна гармонізація процесуального та матеріального права України з нормами про медіацію. Крім того, необхідно розробити нормативні документи, які б регулювали процес підготовки медіаторів, їх акредитацію та контроль якості послуг» [22].

На відміну від судового вирішення конфлікту, який базується на прямому правозастосуванні, медіація здійснюється з використанням права на основі справедливості та з урахуванням інтересів сторін [23, с. 102; 24; 25, с. 64–67; 26, с. 121–123; 27, с. 184–185]. Це особливо важливо в сімейних спорах, де обидві сторони мають взаємодіяти й після розлучення, адже є батьками спільних дітей. Медіація дозволяє домовитися про рішення, яке буде прийнятним/комфортним для всіх, а не лише юридично правильним.

І. Чеховська та М. Довга зазначають, що «сімейна медіація – це ефективна, багатогранна та гнучка процедура, яка дозволяє сторонам досягти найбільш прийняттого для себе вирішення конфлікту» [11, с. 133]. В. Чернописька наголошує, що «сімейна медіація – це процес вирішення сімейних спорів мирним способом (шляхом порозуміння), в якому незалежна сторона (медіатор) сприяє і налагоджує комунікацію між суб'єктами спору та допомагає прийняти зважені рішення, що задовольняють кожну сторону» [9, с. 396]. О. Парнета та С. Федик пишуть, що «сімейна медіація – це гнучка процедура вирішення різноманітних сімейних конфліктів, яку можна адаптувати під унікальну ситуацію кожної сім'ї» [23, с. 102]. Нині запровадження процедури медіації у вирішенні сімейних конфліктів між подружжям дозволяє отримати результат, що задовольняє інтереси всіх

сторін, оскільки увагу акцентовано на досягнення взаємовигідного варіанта вирішення проблеми. Гнучкість та адаптивність медіації під кожен унікальний сімейний випадок є однією з ключових переваг медіації. Окрім того, сімейна медіація допомагає формувати навички конструктивного спілкування.

Серед можливостей, що надає сімейна медіація, О. Шминдрук та Д. Штепа виокремлюють «низку важливих переваг, що роблять цей процес гнучким та ефективним. Зокрема, медіація забезпечує вільний вибір локації для кожного учасника, створюючи комфортні умови для всіх сторін. Це дозволяє уникнути витрат часу, фінансів і зусиль на переміщення до єдиної узгодженої локації для особистої зустрічі» [12, с. 282]. Варіативність та гнучкість у виборі локації є дієвим механізмом комунікації для учасників медіації, які перебувають у різних населених пунктах або державах через вимушене переселення. До того ж, асинхронна комунікація між сторонами конфлікту може відігравати ключову роль у випадках, коли безпосереднє спілкування є небажаним через різні обставини, а сторони конфлікту відповідно можуть почуватися безпечніше й більш відкрито висловлювати свою позицію.

Разом із тим, існує низка викликів, які заважають широкому впровадженню сімейної та інших видів медіації в Україні. Однією з головних проблем є недостатня поінформованість громадян про можливість вирішення спорів за допомогою медіації. Велика кількість громадян просто не знають про медіацію або не володіють інформацією про її переваги. Це призводить до того, що громадяни звертаються до суду, навіть тоді, коли застосування медіації було б значно дієвим способом подолання конфлікту. Інша проблема застосування та розповсюдження медіації виявляється у відсутності регламентації на законодавчому рівні місця судів у процесі медіації, що є суттєвою перешкодою для її розвитку в Україні.

Важливо відзначити, що не дивлячись на очевидні переваги сімейної медіації, як наголошує В. Попов, «її першим і, мабуть, головним недоліком є те, що рішення або домовленості, досягнуті в ході медіації, не мають юридичної сили, поки їх не затвердить суд або не питання не буде вирішення у договірний спосіб. Це означає, що навіть після успішної медіації сторони можуть знову повернутися до конфлікту». Ще однією слабкою стороною медіації автор визначає «відсутність рівності між сторонами спору, тобто якщо один із учасників перебуває в сильнішій позиції (фінансово, психологічно чи навіть юридично), то медіація може стати способом нав'язування несправедливих умов. Успіх медіації цілком залежить від бажання сторін працювати разом для пошуку рішення. Якщо хоча б одна сторона не зацікавлена у співпраці або приходить на процес із небажанням досягти компромісу, медіація, з високою ймовірністю, буде марною тратою часу» [15, с. 250]. Однак, враховуючи зазначене автором та попри виклики і загрози, розвиток сімейної медіації в Україні має потужний потенціал.

Висновки. Підводячи підсумки проведеного дослідження, зазначимо таке.

1. Сімейна медіація в умовах воєнного стану в Україні виступає важливим інструментом альтернативного вирішення конфліктів, що здатний ефективно врегулювати спори, зберігаючи час, ресурси та психологічно-емоційний стан сторін медіаційного процесу. Завдяки гнучкості, конфіденційності та можливості врахування унікальних обставин кожної сім'ї, медіація стає більш прийнятним методом подолання спорів, ніж традиційні судові механізми. Суттєвою перевагою сімейної медіації те, що у пріоритеті дійсні інтереси та потреби сторін конфлікту, а не їх правова позиція. Разом із тим, існує низка викликів, які заважають широкому впровадженню сімейної та інших видів медіації в Україні. Однією з головних проблем є недостатня поінформованість громадян про можливість вирішення спорів за допомогою медіації.
2. Сімейна медіація демонструє свою важливість не лише як механізм зменшення судового навантаження, але й як інструмент, що сприяє ефективному та гнучкому врегулюванню конфліктів у складних психологічно-емоційних та соціально-економічних умовах, зокрема під час дії правового режиму воєнного стану. В умовах воєнного стану сімейна медіація набуває особливого значення через таке: діяльність органів судової влади в окремих регіонах держави може бути частково або повністю призупинено через активні бойові дії, пошкодження судової інфраструктури. Це ускладнює доступ громадян до судових процедур, сповільнює розгляд справ та призводить до затягування конфлікту. Сімейна медіація дозволяє швидко та ефективно знайти компромісне рішення без необхідності тривалих судових процедур, що особливо важливо у критичних ситуаціях; емоційне напруження сторін сімейного конфлікту значно загострюється в умовах війни, що ускладнює конструктивний діалог. У таких умовах медіатор виконує роль нейтрального посередника, який допомагає сторонам спору сконцентрувати зусилля на пошуку спільного взаємоприйнятного рішення; воєнний стан сприяв поширенню та масштабуванню таких видів сімейних конфліктів, як тимчасова опіка над

дітьми, виїзд дітей за кордон тощо. Органи судової влади найчастіше не можуть оперативно вирішити такі питання, а медіація своєю чергою дозволяє знайти гнучкі та індивідуальні рішення, враховуючи інтереси всіх сторін, особливо дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бортнікова А.Г. Правові засади застосування медіації як способу вирішення публічно-правових спорів: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 286 с.
2. Романадзе Л. Доступ до правосуддя: роль медіації у воєнні та повоєнні часи. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. № 5. С. 13–29.
3. Озерський І.В. Актуальні проблеми медіації в юрисдикційному процесі України: навч. посіб. 2-ге вид. Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 330 с.
4. Гаврилук Р., Пацурківський П. Медіація як цінність : монографія. Чернівці: ЧНУ : Рута, 2023. 465 с.
5. Мазаракі Н.А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 40 с.
6. Токарева К.С. Адміністративно-правове регулювання медіації: сучасний стан та тенденції розвитку: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2021. 40 с.
7. Чепік-Трегубенко О. Медіація в умовах воєнного стану в Україні: сучасність та перспективні напрями дослідження. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. Спеціальний випуск № 1 (132) Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану. С. 38–44.
8. Чернобук В.В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 437–440.
9. Чернописька В., Чернописька Х. Сімейна медіація як модус вирішення спорів у сімейних правовідносинах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2024. Т. 11, № 1. С. 391–399.
10. Зінсу О.І. Роль сімейної медіації у профілактиці домашнього насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 457–461.
11. Чеховська І.В., Довга М.О. Медіація як альтернативний спосіб вирішення сімейних спорів. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. № 3 (12). С. 123–138.
12. Шминдрук О., Штепа Д. Медіація як ефективний спосіб врегулювання сімейних спорів в Україні під час війни. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 4 (10). С. 276–284.
13. Маліннікова Д.К. Сімейна медіація як ефективний метод вирішення спорів в умовах воєнного стану в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2024. Т. 35 (74), № 1. С. 36–40.
14. Перкальов А.О. Аналіз стану імплементації acquis ЄС щодо досудового вирішення сімейних спорів способом медіації. *Європейський правничий часопис*. 2024. Вип. 5. С. 84–90.
15. Попов В.А. Роль медіації у вирішенні сімейних спорів: переваги та недоліки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2025. Вип. 87(1). С. 246–251.
16. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
17. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
18. Медіація в Україні: на порозі нового етапу розвитку. *Pravo-Justice*. URL: <https://www.pravojustice.eu/ua/post/mediaciya-v-ukrayini-na-porozi-novogo-etapu-rozvitku>.
19. Бурдін М.Ю., Гудзь Т.І., Коломієць Ю.М. До проблем конституційно-правового регулювання засад судової влади України в умовах війни. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Юридичні науки. 2024. № 10. С. 92–99.
20. Panov I., Petrosyan K., Dobroboh L., Chernobuk V., Rashed Y. Digitalization of the social services system in the context of government decentralization: legal regulation and areas of improvement. *Khazanah Hukum*. 2023. Vol. 5. № 3. P. 231–239.
21. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 р. (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 51.
22. Усатюк Л. Реалії та перспективи розвитку медіації в Україні – PRAVO.UA. 02 жовтня 2024 р. URL: <https://pravo.ua/realii-ta-perspektyvy-rozvytku-mediatsii-v-ukraini>.
23. Парнета О., Федик С. Медіація як спосіб вирішення сімейних спорів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1. С. 100–106.

24. Мінакова Є.В. Інституційна спроможність органів місцевого самоврядування щодо інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючій громаді: правові та практичні аспекти. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 12 (26). С. 245–255.
25. Мінакова Є.В. Правове регулювання контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в Україні в умовах децентралізації влади та євроінтеграції. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 64–72.
26. Чепік-Трегубенко О.С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (118). С. 121–127.
27. Чепік-Трегубенко О.С. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). Держава і право України в умовах воєнного стану. С. 183–188.